

УДК 331.548(100)

ПИЛЬТЯЙ

Оксана Миколаївна,

канд. іст. наук, старш. викладач
кафедри теорії і методики викладання
трудового навчання та креслення
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ

У статті автор розглядає історичні аспекти зародження, становлення та розвитку професійної орієнтації у світовому контексті.

В статье автор рассматривает исторические аспекты зарождения, становления и развития профессиональной ориентации в мировом контексте.

In the article an author examines the historical aspects of origin, becoming and development of professional orientation in a world context.

У січні 2012 р. виповнилося 104 роки з того часу, коли професійна орієнтація зробила перший крок до свого офіційного визнання. Історія її виникнення, становлення й розвитку привертає увагу представників багатьох галузей науки (психології, педагогіки, економіки, соціології) та спеціалістів, які в практичній площині вирішують проблеми професійного самовизначення особистості, трудового виховання та раціонального використання трудових ресурсів. Досвід минулого відкриває можливість свідомо підходити до розв'язання багатьох проблем сьогодення, а також подальших пошуків [1, с. 16].

Проблемі історії профорієнтації приділяли увагу Л. Г. Авдеев [1], Ю. Г. Барабаш, Р. О. Позінкевич [2], О. М. Коропецька [3], С. С. Гриншпун [4], О. Ю. Пряжнікова [5] та ряд інших дослідників та науковців, які в своїх працях частково намагалися висвітлити дану проблему.

Мета статті – здійснити історико-науковий аналіз становлення та розвитку професійної орієнтації в світовому контексті.

Проблеми професійної орієнтації та професійного відбору хвилювали людство з давніх часів, яке давно прийшло до висновку, що для виконання роботи необхідно мати певні якості. Тому окремі складові профорієнтації трапляються вже у Стародавньому світі. Це був період стихійно-емпіричної профорієнтації [2, с. 5].

У III тисячолітті до н.е. в стародавньому Вавілоні уже проводились випробування випускників шкіл, де готували писарів. Професійно підготовлений писар вважався головною особою в Месопотамському царстві. Рівень компетентності майбутнього писаря оцінювався за такими показниками: знання чотирьох арифметичних дій, уміння вимірювати площу, ділити майно, уміння співати і грати на музичних інструментах.

У Древньому Єгипті лише той міг навчатися мистецтву жерця, хто витримував цілу низку випробувань: співбесіду, під час якої з'ясовувалися біографічні дані, рівень освіченості, уміння вести бесіду, поводитися в товаристві. Далі йшла перевірка працездатності та вміння слухати і мовчати, потім проводили випробування вогнем, водою, здатність подолати страх, загрозу смерті.

Відомо, що цю жорстку систему випробувань успішно пройшов Піфагор і пізніше сам застосував її до учнів у своїй школі. Особливо цінував він у людях інтелектуальні здібності, звертав увагу на сміх і ходу, вважав, що манера сміятися є одним з найважливіших показників характеру людини [3, с. 48].

Інші приклади дає нам древня історія Спарти, Афін, Риму. У Спарті була створена й успішно здійснювалася система виховання воїнів (звідси вислів «спартанське виховання»), у Римі – система відбору і навчання гладіаторів, в Афінах відкрито обговорювалося питання про залежність могутності держави від здібностей осіб, які її оточують [2, с. 5].

Приведені вище історичні дані слід розглядати як указівка не на історію, а на передісторію виникнення профорієнтації. Історія розпочалася у період

формування капіталістичних відносин, коли виникла практична потреба навчання великої кількості робочої сили, її розподілу за окремими трудовими операціями у відповідності з індивідуальними здібностями і можливостями людей.

Хоча перші професії з'явилися разом з виникненням людського суспільства, перші емпіричні дослідження в цій галузі ми знаходимо лише у 1575 р. в праці іспанського вченого, лікаря за фахом Хуана Уарте (1533–1592) «Вивчення здібностей до наук», яка принесла автору визнання і славу не лише в Іспанії, але й в багатьох європейських країнах.

Це була перша в історії психології праця, яка ставила завдання дослідити індивідуальні відмінності у здібностях з метою професійного відбору [3, с. 49].

Перші літературні джерела, присвячені питанням профорієнтації молоді, з'явилися у західній Європі в 1849 році. В цьому році у Франції була видана перша книга – «Керівництво у виборі професії» [3, с. 50].

Поява професійної орієнтації пов'язана з ім'ям засновника психотехніки американського психолога Гуго Мюнстерберга, який на початку ХХ століття уперше став розробляти і використовувати психологічні тести для оцінки професійних здібностей людини. Пізніше, американський вчений Фредерік Парсонс, використовуючи досвід Г. Мюнстерберга, вивів свою теорію рис і факторів [6 ; 7]. Основні положення теорії були сформовані наступним чином:

- кожна людина за своїми індивідуальними якостями, передусім по професійно значимих здібностях, найоптимальніше підходить до єдиної професії;

- професійна успішність і задоволеність професією обумовлені мірою відповідності індивідуальних якостей і вимог професії;

- сам процес професійного вибору є усвідомленим (свідомим) і раціональним [6].

В 1903 році у м. Страсбург (Франція) з'явилася перша профорієнтаційна лабораторія, а згодом Ф. Парсонс у 1908 р. в м. Бостон (США) відкриває власне бюро профконсультації. Його особливістю було те, що воно не направляло

підлітків на роботу, а лише давало поради щодо вибору професії. Ф. Парсонс проводив дослідження учнів за допомогою анкетування і тестування, досконало вивчав отримані результати про підлітків і співставляв їх з вимогами тієї чи іншої професії. На основі отриманих результатів він проводив індивідуальні консультації [4, с. 65].

Діяльність бюро зводилась до розв'язання наступних завдань [3, с. 52]:

- вивчення вимог, які висуваються різними професіями до психофізичної організації людини;
- детальне дослідження психічних властивостей і здібностей молодих людей з використанням психологічних тестів;
- надання кваліфікованої рекомендації щодо вибору майбутньої професії.

Практична діяльність цього бюро сприяла становленню професійної орієнтації та формуванню таких її напрямів, як професіографія, психодіагностика та профконсультування [1, с. 16].

Досвід діяльності цих бюро став широко поширюватися в США, Іспанії, Фінляндії, Швейцарії, Чехословачії та інших країнах. Так, наприклад, у Великобританії економічний стан країни викликав постійну соціальну напругу, особливо серед молоді, так як вона в першу чергу потерпала від безробіття та бідності. У зв'язку з цим в 1909 р. керівництво вжило заходів для організації спеціальних бюро з працевлаштування підлітків в рамках державних бірж праці [8, с. 100].

В Англії в 1911 р. починає видаватися спеціальний циркуляр, який регулював роботу бірж праці і шкіл. Згідно з цим циркуляром в містах Англії створювалися спеціальні комітети, які надавали допомогу у виборі професії та шкільні комітети з метою надання допомоги молодим людям у реалізації професійного вибору.

Подібна профорієнтаційна робота мала місце і в інших європейських країнах, таких як Бельгія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Чехія та ін. [3, с. 53].

У США значна увага приділялася профвідборві за професіями, які вимагали великих психофізіологічних навантажень. Наприклад, телефоністка виконувала до 150 з'єднань абонентів між собою на годину. Багато з них такого навантаження не витримували. Тому було розроблено правила профвідбору кандидатів у телефоністки за їхніми психофізіологічними якостями. В результаті плінність кадрів різко зменшилася [2, с. 7].

Новий поштовх у цьому напрямі дала Перша світова війна для відбору осіб із необхідним фізичним розвитком та інтелектуальними якостями у військовій сфері. Німецьке військове відомство користувалося послугами психологів для визначення придатності на посади військових водіїв, пілотів, телефоністів. В Італії і Франції розроблялись методи відбору в авіацію [3, с. 53].

У 1919 році європейською спільнотою, з метою протистояння зростаючому безробіттю, було створено Міжнародну організацію (бюро) праці (МОП), яка мала своїм завданням: на основі вивчення та узагальнення стану й основних тенденцій національних ринків праці розробити ефективні способи протистояння безробіттю та його негативним наслідкам. Одним із таких способів мала стати професійна орієнтація. Протягом наступних років МОП було розроблено близько десятка конвенцій та рекомендацій із застосування та розвитку професійної орієнтації, які після затвердження Міжнародною конференцією праці набули статусу міжнародних стандартів [1, с. 17].

У Росії перші служби по "приисканию" роботи з'явилися в 1897 р. Це були "Міські посередницькі бюро" Москви, в яких можна було отримати безкоштовну вказівку роботи. Дещо пізніше подібні бюро, біржі праці були створені практично в усіх великих промислових центрах країни: Петербурзі, Ризі, Вільно, Уфі, Самарі, Тобольську, Томську та ін. У роки Першої світової війни в Росії біржі праці отримали статус державних організацій. На цій організаційній основі з'явилась можливість проведення роботи по наданню допомоги у виборі професії і для підлітків [6].

У відомому «Кающемся енциклопедисте» (1900), був розділ, присвячений вибору професії, де було відмічено, що в дореформеній Росії питання про вибір

професії дійсно хвилювало лише молодь з різночинців, тоді як дворянські діти про це серйозно не думали, тому, що вони могли у будь-який момент залишити традиційну для них службу (військову, державну) і жити за рахунок маєтків. Виходячи з цього, автор виділив чотири типові варіанти вибору: 1) згідно з сімейними традиціями (що було поширене в тодішній патріархальній Росії); 2) випадковий, необдуманий вибір; 3) вибір за покликанням; 4) вибір за розрахунком.

До того ж, у дореволюційній Росії видавалися журнали, де була інформація про професійні навчальні заклади ("Студентський альманах", "Адрес-календарь") [5].

Л. Г. Авдєєв [1, с. 17] в історії становлення та розвитку вітчизняної профорієнтації виділяє два основних періоди: перший – за часів існування СРСР, другий – з моменту набуття Україною статусу незалежної, самостійної держави. Початок 20-х – кінець 30-х років вважають зародженням вітчизняної профорієнтації.

У середині 20-х років у колишньому СРСР за західним зразком була створена радянська психотехніка, що включала і профорієнтацію. Проте, не проіснувавши і десяти років, вона була заборонена. Її лідер Ісаак Нафтульєвич Шпільрейн, що отримав освіту в університетах Гейдельберга і Лейпціга і займався в числі інших проблемами профорієнтації і профвідбору, був заарештований за звинуваченням у контрреволюційній пропаганді і троцькізмі і розстріляний в 1937 році [7].

Для вирішення кадрових проблем, на державному рівні було прийняте рішення про створення в країні розгалуженої мережі профорієнтаційних осередків та наукових установ для науково-методичного забезпечення їх діяльності. На біржах праці, фабриках та заводах почали створювати відповідні лабораторії, бюро, пункти, що надавали практичну допомогу населенню в працевлаштуванні. Методичне забезпечення їх діяльності було покладене на створений за прямою вказівкою В. І. Леніна у 1921 р. Центральний інститут праці (як науково-дослідний заклад) та лабораторію промислової психотехніки

при Наркоматі праці [1, с. 17]. Проблемами профорієнтації також займалися у Всеукраїнському інституті праці (Харків), Московському інституті профзахворювань ім. Обухова та інших відомствах.

У травні 1924 р. за ініціативою А. Ф. Кларка з'явилася перша Лабораторія профконсультації, організована при Ленінградському інституті по вивченню мозку. У квітні 1927 р. по клопотанню Інституту мозку і завдяки енергійній підтримці його директора В. М. Бехтерева Народний комісаріат праці відкрив при Інституті мозку перше в СРСР Бюро профконсультації. За 1927-1928 рр. було обстежено 2700 підлітків, а за подальші 10 років - 7 млн. 600 тис. чоловік.

У 1928 р. організовуються Бюро по профконсультації у Києві і Одесі, Свердловську, Ростові-на-Дону, Брянську, а в 1929 році – в Пермі, Ярославлі, Шахтах. За період з 1930 по 1933 рр. Були відкриті 47 Бюро профконсультації. Відразу ж стали готувати профконсультантів. У школах питаннями профорієнтації (профвідбору) займалися педологи. У 30-ті рр. Центральна лабораторія по профконсультації і профотбору ВЦСПС стала розробляти систему шкільної профорієнтації. У 1932 р. створений штаб по координації досліджень проблем шкільної профорієнтації [5].

Визначною подією того часу стало проведення у 1931 році Першого Психотехнічного з'їзду науковців та спеціалістів на якому було поставлене питання необхідності включення профорієнтації у навчально-виховний процес трудової політехнічної школи [1, с. 17]. Таким чином, в період непу і до середини 30-х років профорієнтація активно розвивалася.

Але вже в 1936 р. вийшла в світ сумно звісна Постанова ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекручення в системі Наркомпроса». Як зазначає О.Ю. Пряжнікова [5], наступ на гуманітарні науки розпочався саме з профорієнтації. Саме вона виявилася самою уразливою перед лицем утиску свобод (і передусім, свободи вибору). У 1937 р. у процесі реформування освітньої системи відміняється трудове навчання в школі і різко згортається профорієнтаційна робота. Таким чином, в період сталінського тоталітаризму – профорієнтацію, реально пов'язану з проблематикою свободи вибору, просто заборонили.

Далі, майже 30 років тривало зниження інтересу до цієї проблеми у зв'язку з тим, що трудова підготовка молоді до життя на державному рівні розглядалася як другорядна проблема, тому значення профорієнтації для населення в цей період недооцінювалось. І лише наприкінці 50-х років ХХ ст. значно відставши з цієї проблеми від розвинених країн, оскільки за період 30–50-х років була знищена інфраструктура профорієнтації (бюро, комісії та ін.), розігнані і репресовані кадри, припинилася науково-методична робота, ці питання знову були підняті. Приводом до цього стала потреба народного господарства у висококваліфікованих кадрах [2, с. 7].

У цих же роках у Німеччині виникла необхідність професійної орієнтації в загальноосвітніх школах. Тоді – в період відбудови після Другої світової війни – під час переходу зі школи у світ професії молодь зіткнулася з багатьма проблемами. Причиною цього був недостатній рівень освіти і нестача робочих місць. З огляду на це потрібно було покращувати освіту майбутніх фахівців [9, с. 209].

Профорієнтація в системі освіти та навчання в СРСР була реабілітована лише в 70-х роках ХХ ст. завдяки працям відомого психолога Є. О. Клімова. Він серйозно зайнявся вивченням теоретичних і методологічних основ професіографії та вибору професії. Класифікація професій за Клімовим по сьогоднішній день є актуальною і слугує стандартом, за яким вивчають професії. Створена ним методика ДДО (диференційно-діагностичний опитувальник) для вивчення професійних інтересів по сьогоднішній день залишається однією з найпопулярніших як в Росії, так і в Україні [3, с. 66].

80-ті роки ознаменувалися появою центрів профорієнтації молоді у більшості великих міст СРСР. Це були спеціалізовані міжгалузеві науково-методичні центри, які управлялися і фінансувалися Міністерством освіти і Міністерством праці. Центри профорієнтації об'єднували висококваліфікованих психологів, що вирішували практичні завдання. Це був один з найбільш серйозних у той час запитів суспільства по відношенню до психологічної науки [7].

У 1984 р. вийшла Постанова ЦК КПРС «Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи», де особливе місце відводилося розвитку трудового навчання і профорієнтації молоді. На базі Держкомпраці почалася активна підготовка профконсультантів. У школах було введено курс «Основи виробництва. Вибір професії», який був одним із перших психологічних курсів у школі [5].

Згодом, у 1987 р. на теренах СРСР було розпочато створення розгалуженої мережі центрів професійної орієнтації молоді (ЦПОМ). На території України створюються перші міські ЦПОМ у Києві, Львові, Миколаєві, Дніпропетровську, Херсоні, Кривому Розі, Одесі [1, с. 20].

Розпад Радянського Союзу на початку 90-х років минулого століття привів до того, що проблема профорієнтації молоді стала ігноруватися більшістю державних чиновників від освіти. У зв'язку з переходом на ринкову економіку держава відмовилася від планування і гарантій у сфері освіти і працевлаштування своїх громадян, з'явилося безробіття, була створена державна служба зайнятості. Увага уряду зосередилася на сприянні працевлаштуванню. Виникла гостра потреба в професійному перенавчанні, профорієнтації і психологічній підтримці дорослих людей, які втратили роботу і не могли знайти собі нове робоче місце по наявній спеціальності.

Бюджетне фінансування центрів профорієнтації було зведене до мінімуму. Керівники профорієнтаційних центрів стали укладати угоди з регіональними службами зайнятості на надання послуг з профорієнтації безробітним громадянам. Безробітних стали тестувати для оцінки профпридатності при направленні на перенавчання за рахунок служби зайнятості, вчити методам ефективного пошуку роботи і працевлаштування за допомогою спеціальних тренінгових програм. Більшість найбільш кваліфікованих психологів з центрів профорієнтації стали обслуговувати безробітних по направленнях із служби зайнятості, підбирати персонал по замовленнях працедавців, йти на роботу в інші організації, у тому числі в ту ж службу зайнятості, в комерційні фірми - словом, заробляти гроші [7].

Враховуючи позитивний досвід країн світової спільноти щодо використання професійної орієнтації як ефективного засобу протистоянню безробіттю та рекомендації Міжнародної організації праці, Міністерство праці України в 1994 році прийняло рішення про створення Концепції державної системи професійної орієнтації населення і була схвалена Кабінетом Міністрів України. Згодом, у 2008 р. Кабмін України затверджує нову редакцію згаданої Концепції, а в 2009 р. створюється міжвідомча Рада з питань профорієнтації населення та доручається відповідним міністерствам і установам, у межах своєї компетенції, вжити необхідних заходів щодо практичної реалізації завдань, які на них поклалися [1, с. 20].

До речі, слід сказати, що терміну "професійна орієнтація" у буквальному розумінні слова на заході не існує, а є термін "розвиток кар'єри". *Career Development* є великою сферою діяльності, що включає добре підготовлених і організованих фахівців, що мають у своєму розпорядженні потужні інформаційні і методичні ресурси. Досить сказати, що курс *Career Development*, включений в американську систему освіти, проводиться у віці від 5 до 14 років, спрямований на самопізнання, знайомство з професіями і можливостями освіти, планування кар'єри. Кожен коледж і університет має у своїй структурі цілий відділ або центр *Career Development* [7].

В Україні на сучасному етапі дуже повільно створюються психологічні служби в школах, а там, де вони існують, профорієнтаційній роботі приділяється недостатня увага. Результативність профорієнтаційної роботи знижується також через відсутність повної і своєчасної інформації про структурні та професійно-кваліфікаційні кадрові зміни в галузях народного господарства [10, с. 5].

Отже, на сьогодні Україна намагається швидкими темпами побудувати в себе потрібну систему профорієнтації населення, оскільки, як уже було сказано вище, в останні роки проблеми профорієнтації та працевлаштування дещо загострились, а це негативно впливає на соціально-економічну ситуацію в

Україні. Тож основним завданням сьогодні є підняття профорієнтаційної роботи на вищий шабель.

Список використаної літератури

1. *Авдєєв Л. Г.* Професійна орієнтація : народження, становлення, розвиток / Л. Г. Авдєєв // Ринок праці та зайнятість населення. – 2010. – № 2. – С. 16–20.

2. *Барабаш Ю. Г.* Психолого-педагогічні основи вибору професії : [навч. посіб.] // Барабаш Ю. Г., Позінкевич Р. О ; Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2003. – 201 с.

3. *Коропецька О. М.* Профорієнтація та профвідбір : [навч. посіб.] // О. М. Коропецька. – Івано-Франківськ, 2005. – 236 с.

4. *Гриншпун С. С.* Професійна орієнтація школьників в США / С. С. Гриншпун // Педагогіка. – 2005. – № 9. – С. 65–72.

5. *Пряжнікова Е.* Поучительная история о развитии профессионального самоопределения в России [Электронный ресурс] / Е. Пряжнікова. – Режим доступа : <http://psuparents.ru/read/articles/2300>. – Загл. с екрана.

6. *Харченко А. С.* История становления профориентации в России [Электронный ресурс] / А. С. Харченко. – Режим доступа : http://aspirantura-olimpiada.narod2.ru/publikatsii/history_aspekt/harchenko/. – Загл. с екрана.

7. *Соломин И.* Профориентация. Россия. XX век [Электронный ресурс] / И. Соломин. – Режим доступа : <http://psy.1september.ru>. – Загл. с екрана.

8. *Гриншпун С. С.* Организация профориентации школьников в Великобритании / С. С. Гриншпун // Педагогіка. – 2005. – № 7. – С. 100–105.

9. *Кузів М.* З історії розвитку профорієнтаційної роботи в Німеччині / М. Кузів // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Педагогічна. – Львів, 2008. – Вип. 23. – С. 209–215.

10. *Побірченко Н.* Профорієнтація в школі : нові освітні позиції і програми / Н. Побірченко // Директор школи (спецвип.). – 2007. – № 38 (470). – С. 3–31.